

UDK:94-055.2(575.171)

Yulduz GAYBULLAYEVA,

Toshkent shahridagi Webster dotsenti, tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori

O'zMU katta o'qituvchisi O.A.Radjabov taqrizi asosida

SUPPLYING TEXTILE FACTORIES WITH RAW MATERIALS IN THE SOVIET ERA AND ITS PROBLEMS

Annotation

In the territory of Uzbekistan, women's clothes have been made of various types of fabric since ancient times. This situation is related to the economic and cultural types that exist in the region, the specific character of the area where the population is located, and the social and household lifestyle of the population. For example, people engaged in animal husbandry made cloth from wool of sheep, camels and goats. People with a sedentary lifestyle cultivated cotton and reared silkworms. Residents of these areas made silk and cotton fabrics and sewed clothes. Economic and cultural ties with neighboring regions are also reflected in clothes. In particular, several types of fabrics were brought and clothes were made from them.

Key words: National clothes, Soviet power, factory gauze, krepsatin, cashmere.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ СЫРЬЕМ ТЕКСТИЛЬНЫХ ФАБРИК В СОВЕТСКОЕ ВРЕМЯ И ЕГО ПРОБЛЕМЫ

Аннотация

На территории Узбекистана женскую одежду издревле шили из различных видов тканей. Такая ситуация связана с экономическим и культурным типами, существующими в регионе, спецификой местности, где находится население, и социально-бытовым образом жизни населения. Например, люди, занимавшиеся животноводством, изготавливали ткани из шерсти овец, верблюдов и коз. Люди, ведущие оседлый образ жизни, выращивали хлопок и разводили тутовых шелкопрядов. Жители этих мест изготавливали шелковые и хлопчатобумажные ткани, шили одежду. Экономические и культурные связи с соседними регионами также отражаются в одежде. В частности, привозили несколько видов тканей и шили из них одежду.

Ключевые слова: Национальная одежда, Советская власть, фабричная марля, крепсатин, кашемир.

SOVET DAVRIDA TIKUVCHILIK FABRIKALARINI MATO XOM-ASHYOSI BILAN TA'MINLASH VA UNING MUAMMOLARI

Annotatsiya

O'zbekiston hududida qadimdan ayollarning kiyimlari tayyorlangan mato turlari xilma-xil bo'lgan. Mazkur holat mintaqada mavjud bo'lgan xo'jalik madaniy tiplari, aholi joylashgan hududning o'zgi xosligi, aholining ijtimoiy va maishiy turmush tarzi bilan bog'liq bo'lgan. Masalan, chorvachilik bilan shug'ullangan aholi qo'y, tuya va echki junlaridan mato tayyorlagan. O'troq turmush tarziga ega bo'lgan aholi g'o'za parvarishlagana va ipak qurti boqqan. Mazkur hududlaridagi aholi ipak va paxtadan matolar tayyorlab, kiyimlar tikkan. Shuningdek, qo'shni mintaqalar bilan iqtisodiy va madaniy aloqalar ham kiyimlarda o'z aksini topgan. Xususan, bir qancha turdagi matolar olib kelingan va ulardan kiyimlar tikilgan.

Kalit so'zlar: Milliy kiyimlar, Sovet hokimiyati, fabrika gazlamalari, krepsatin, kashmir.

Kirish. XX asrda milliy kiyimlar transformatsiyasida uchragan dastlabki holatlardan biri bu fabrika gazlamalarining keng qo'llanilish bo'lgan. Fabrika gazmollari O'rta Osiyoga dastlab chet davlatlardan olib kelingan. Bu XX asr boshlariga to'g'ri keladi. Sovet hokimiyati mintaqada o'rnatilgandan so'ng gazlama to'qiydigan fabrikalar O'rta Osiyoning o'zida ham ochila boshladi va ular ushbu turdagi gazlamalarni ishlab chiqara boshlagan. Bu bir tmondan, mahalliy hunarmandlar tomonidan ishlab chiqarilgan gazlamalar aholining ushbu mahsulot turiga bo'lgan talabani butunlay qondirmaganligi sababli ham yuzaga kelgan. Bu esa O'rta Osiyoda kустar usulida tayyorlangan gazlamalar bilan raqobatni olib kelgan. Keyinchalik fabrika gazlamalari butun mintaqaga yoyila boshlagan va milliy kiyimlar ushbu gazalamalardan tikish rivojlangan. Umuman olganda, 1920 yillarda gazlamalarni sanoat uslubida ishlab chiqarilish boshlagan. Ushbu sanoat korxonalarini artellarga birlashgan. 1930 yillardan mahalliy shoyi yoki atlas kabi matolarni to'qiydigan korxonalar yirik fabrikalariga aylana boshlagan. Bunda nafaqat mahalliy mato turlari balki, krepdeshin va va ipak mato kabi Yevropa andozasidagi mahsulotlar ham ishlab chiqarilgan. Shu tarzda bir fabrika ham mahalliy va ham chet el andozasidagi gazmol to'qish fabrikasiga aylanib qolgan[1].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Sovet davrida bir qancha turdagi mato turlari mavjud bo'lgan. Ikkinchi Jahon urushi arafasida O'zbekiston SSRdagi fabrikalarda chit, satin, may, shifon, batist, krepsatin va kashmir kabi matolar ishlab chiqarilgan hamda ular kустar uslubida to'qiladigan mahalliy mato turlarini bozordan siqib chiqarayotgan edi. Biroq, urush boshlangandan so'ng respublikaga fabrika uslubda to'qiladigan xom-ashyolarning kelishi sekinlashgan va natijada yana hunarmandlar ishlab chiqargan mahalliy gazmollarga bo'lgan talab oshib ketgan. Xususan, mazkur davrda paxtali matolar hisoblangan qalami, olacha, janda va sarpinka kabi gazlamalar ishlab chiqarish yana yo'lga qo'yilgan[2].

1950-yilda "Uzshveytrest" Toshkent Modalar Uyini yetarli darajada xom-ashyo bilan ta'minlay olmagan. Xususan, matolara turli fabrikalardan va bazalardan sotib olingan hamda bunda xom-ashyolarning miqdori yetarli bo'lmagan. Furniturlar asosan magazinlardan kichik hajmda sotib olingan. Bunday tartibsizlik modalar uyini xom-ashyo bilan ta'minlamagan. Bundan tashqari, matolar assortimentining kamligi va kam rangli matolarning keltirilishi yangi kiyim modellarini yaratish va yangi dizaynerlik mahsulotlarini ishlab chiqishga halaqit qilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotning uslubiy asosini obyektivlik va tarixiylik prinsipi tashkil etadi.

Shuningdek, maqoladagi ma'lumotlarni tahlil etishda statistik usuldan ham foydalanildi.

Tahlil va natijalar. 1950 yilgacha O'zbekiston SSRda aholi orasida milliy matolardan shoyiga ehtiyoj ko'proq bo'lgan bo'lsa, 1950 yildan atlasdan kiyim-kechak tikish kuchaygan. Bu davrda atlasdan barcha turdagi kiyim-kechaklar tikib kiyilgan. Jumladan, atlasdan ayollarning bayram, to'y, va ko'cha kiyimlaridan tortib ish kiyimigacha bo'lgan mahsulotlar tikilgan. O'zbekiston SSRda o'rganilayotgan davrda fabrikalar o'zlari rejalashtirilgan barcha kiyim mahsulotlarini har doim ishlab chiqara olmagan. Bunga ish jarayonida vujudga kelgan turli holatlar sabab bo'lgan. Bu asosan turli matolar kabi xomashyo bilan bog'liq muammolarga bog'liq bo'lgan. Masalan, 1982 yilda Respublika Kiyim Modellarini Uyi sintetik trikotaj matolardan ayollar kiyim mahsulotlarini ishlab chiqarishni to'liq amalga oshira olmagan. Jumladan, bu mahsulotlar qatoriga polotno matosidan tikilgan ayollar ko'ylagi va kostyumi, famoz matosidan tikilgan ayollar yubkasi, krimplen matosidan tikilgan naqshli ayollar ko'ylaklari, krimplen matosidan tikilgan meduza ayollar ko'ylaklarini kiritishimiz mumkin. Mazkur ayollar kiyimlarining Respublika Kiyim Modellarini Uyi vaqtida ishlab chiqarilmaganligiga sabab xomashyolarning asosan xorij davlatlaridan olib kelingan va ushbu matolarning importi bilan muammolar edi. Buning natijasida 1982 yilda Respublika Kiyim Modellarini Uyi 2,7 ming dona ayollarning turli ko'ylaklarini ishlab chiqara olmagan va 203 ming rubl zarar ko'rgan. Sovet davrida ayollar liboslarini ishlab chiqarishda mato xomashyosining yetishmovchiligi asosiy kamchiliklardan biri sifatida qaralgan[3].

Respublika Kiyim Modellarini Uyi nafaqat Germaniya Federativ Respublikasi, balki Angliya va Yaponiyadan ham turli matolar olib kelgan. Ushbu matolardan biri Angliyadan import qilingan oq rangdagi krimplen matosi bo'lgan. Fabrika ushbu matodan 1982 yilda 100 dona ayollar ko'ylagini ishlab chiqarmoqchi bo'lgan, biroq mazkur matoni olib kelish narxi ko'tarilganligi hamda matoga rang berish qimmatga tushganligi uchun mazkur turdagi ayollar ko'ylagi ishlab chiqarilmagan. Oqibatda muassasa 8,7 ming rubl zarar ko'rgan[4].

1980 yillarda ham 1950 yillarda bo'lgani kabi modalar uylari o'zlari yaratgan kiyim andozalari uchun matolarni fabrikalarga borib tanlagan. Bu holatda fabrikalarga asosan modalar uylarining modelyer va dizaynerlari yuborilgan. Chunki aynan ular o'zlari yaratgan kiyim andozalari qanday matolar mos tushishini va kerakligini yaxshi bilgan. Masalan, Respublika Kiyim Modellarini uyi 1981 yil 3 iyulda o'sha Modalar uyining dizayner-rassomlari Berezina va Konstantinovskayalari Chirchiq shahridagi ip-gazlama fabrikasiga, 2 iyulda dizayner Simonenkoni Qo'qon shahridagi ip-gazlama kombinatiga hamda 3 iyulda dizaynerlar Smolyakova, Klimenko va Aliosmanovalarni Toshkent tekstil kombinatiga mato tanlash uchun ish safariga yuborgan.

1982 yilda Respublika Kiyim Modellarini Uyi umumiy narxi 3650 ming rubl bo'lgan mahsulotlar ishlab chiqishni rejalashtirgan. Amalda esa mazkur muassasa jami narxi 3614 ming rubl bo'lgan kiyim-kechak mahsulotlarini ishlab chiqargan. Yalpi mahsulotlarni ishlab chiqarishdagi pasayish kiyim-kechaklarning hamda xomashyolarning o'rtacha narxi pasayishi hisobiga yuz bergan. 1981 yildagi dasturda jami xomashyoning 80-85 foizi import qilinadigan va qimmat turadigan xomashyodan iborat bo'lgan. Xususan, ushbu matolarning bir metr o'rtacha narxi 30-35 rublni tashkil etgan. 1982 yilda O'zbekiston SSRga kerakli hajmdagi xomashyolarning import qilish keskin qisqargan. Shu sababli

1982 yilda import qilinadigan qimmat matolar o'rniga mahalliy ishlab chiqarish xomashyolari bo'lgan shifon, krepdeshin, sun'iy ipak kabi mahsulotlardan kiyim-kechaklar tikilgan. Ushbu matolarning bir metr narxi o'rtacha 15 rublni tashkil etgan. Boshqacha aytganda, 1982 yilda ham yalpi ishlab chiqarish hajmi 1981 yil bilan taqqoslaganda deyarli o'zgarishsiz qolgan. Jumladan, 1979 yilda yalpi ishlab chiqarish hajmi amalda 441, 1980 yilda 450, 1981 yilda 460 bo'lgan bo'lsa, 1982 yilda 462 bo'lishi rejalashtirilgan. 1960 yillarda gazlamalarning asosiy qismi yengil sanoat tizimiga qarashli korxonalarda ishlab chiqarilgan. Bu faqatgina Yevropa andozasidagi matolarga taalluqli bo'lmay, balki mahalliy matolar ham fabrikalarda ishlab chiqarilgan. Natijada mazkur davrda nafaqat tabiiy xom-ashyolardan, balki sintetik va sun'iy iplardan matolar to'qish rivojlanib borgan. Boshqa tomondan, 1970 yillarda tabiiy xom ashyolardan matolar to'qishga talab kuchli edi va amalda respublikadagi bir qancha fabrikalar ipak va boshqa mahsulotlardan gazlamalar ishlab chiqargan. Masalan, Marg'ildagi shoyi korxonasida krepdeshin, krepshifon va krepjorjet, Marg'ildagi "Atlas" korxonasida ipakdan atlas, xonatlas, beqasam va shoyi, Namangan shoyi ishlab chiqarish birlashmasida shtapel, viskoza, Samarqanddagi korxonada tukli va jakard gazlamalar hamda Qo'qon shoyi to'qish fabrikasida sun'iy iplardan abrli gazlamalar ishlab chiqarilgan. O'z navbatida sovet davrida o'zbek milliy matolari turli xorijiy davlatlarga eksport qilingan. Bunda xorijda o'tgan xalqaro ko'rgazmalar muhim o'rin tutgan. Aynan shunday ko'rgazmalarda milliy matolar reklama qilingan. Masalan, atlas matosi 1967 yilda Kanadaning Monreal shahrida o'tkazilgan xalqaro ko'rgazmaga qo'yilgan bo'lsa, 1978 yilda Yugoslaviyaning Zagreb shtatida bo'lib o'tgan xalqaro yarmarkada xonatlas "Oltin medal" bilan mukofotlangan.

1970-1980 yillarda O'zbekiston SSRda yengil sanoat mahsulotlarining aholi jon boshiga ishlab chiqarilishi yetarli bo'lmagan. Bu xom-ashyo va tayyor kiyim mahsulotlari hisobida ham yuz bergan. Masalan, 1970-1980 yillarda ip gazlamaning aholi jon boshiga iste'mol normasi 33,41 pogon metrni tashkil etishi kerak bo'lgan bo'lsa, O'zbekiston SSRda bu ko'rsatkich 1975 yilda 16, 2 pogon metr va 1983 yilda 15,6 pogon metrni tashkil etgan. Deryali ikki baravar kam raqamlarni ko'rsatgan. Shoyi bilan ham shu manzara kuzatilgan.

Xulosa. Shuningdek, Respublika Kiyim Modellarini Uyi Yaponiyadan har yili ma'lum miqdordagi krimplen matolarini import qilgan. Mazkur matodan odatda meduza ayollar ko'ylaklari tikilgan. Biroq, 1982-yilda mazkur matoning ko'tarilishi natijasida korxonalar ushbu matoni import qila olmagan. Buning oqibatida 6 ming rubl zarar ko'rgan. Yuqoridagi ma'lumotlar ko'rsatadiki, xorijdan olib kelingan matolar bilan odatda turli moliyaviy tushunmovchiliklar yuz bergan. sovet davrida kiyim-kechaklar uchun mato xomashyosini topish mushkul vazifa hisoblangan. Bu bir tomondan, mato turlari soni chegaralanganligi bilan bog'liq bo'lsa, ikkinchi tomondan, respublikadagi va xorijdagi korxonalaridan buyurtma qilingan matolarni o'z vaqtida olib kelish oson kechmagan. Shu sababli, amalda tikuvchilik fabrikalari o'z mutaxassislarini mato tanlash va saralash uchun mato ishlab chiqaruvchi korxonalariga yuborgan va ularning tavsiyalari asosida o'zlariga kelgan bo'lgan xom-ashyolarni sotib olgan. Bu yerda mahalliy ishlab chiqarilgan va xorijdan eksport qilingan matolar narxlari orasida katta tafovut mavjud bo'lgan. Shunga qaramasdan, sovet davrida ayollar kiyimlarini ishlab chiqaruvchilar doimiy tarzda mato yetishmovchiligiga duch kelgan.

ADABIYOTLAR

1. Ibragimova M. - Surxondaryo vohasi aholisining an'anaviy kiyimlari va taqinchoqlari (XIX asr oxiri –XX asr boshlari). Tarix fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. Toshkent. 2004. B. 37.

2. Davlatova S. - Qashqadaryo vohasi o'zbeklari an'anaviy kiyimlarining transformatsiyasi (XIX asr oxiri – XX asr). Tarix fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. Toshkent. 2006. B. 106-108.
3. O'zMA, R.2872-fond, 1-ro'yxat, 5-ish, 87-varaq.
4. O'zMA, R.2872-fond, 1-ro'yxat, 396-ish, 34-varaq.